

Ενα μεγάλο αφιέρωμα του «Βήματος»  
στους κορυφαίους στοχαστές του 19ου  
και του 20ού αιώνα Κάρλο Μαρξ,  
Τζον Κέινς, Σίγκμουντ Φρόιντ, Κάρλο  
Δαρβίνο, Μπέρτραντ Ράσελ σ. 4-5

## Αυτοί που άλλαξαν τον κόσμο



## Μεγάλοι στοχαστές

ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ

**Χ**ρησιμοποιώντας τον τίτλο του γνωστού μυθιστορήματος του *Μιχαήλ Λέρμοντοφ*, «*Ηρώα του καιρού μας*» χαρακτήρισε το 2009 τον *Κάρολο Δαρβίνο* (1809-1882) ο ζωολόγος και εθνολόγος *Ντέσμοντ Μόρις*. Είχαν συμπληρωθεί διακόσια χρόνια από τη γέννηση του μεγάλου φυσιοδίφη, η επίδραση του οποίου ξεπερνά τα όρια της βιολογίας, καλύπτοντας όλους τους τομείς του επιστητού. Η θεωρία του περί *φυσικής επιλογής*, όπως αναπτύσσεται στο μνημειώδες έργο του *Η καταγωγή των ειδών* (1859), παραμένει αναντικατάστατη στον πυρήνα της και όταν κανείς αναφέρεται στις έρευνες και στις επεμβάσεις στο DNA, στην κλωνοποίηση και στη γενετική μηχανική, ανακαλεί, εξ αντανακλάσεως, τον Δαρβίνο. Η θεωρία του μεταφέρθηκε σχεδόν παντού, άλλοτε με ευεργετικά αποτελέσματα (όπως στην κουλτούρα) και άλλοτε με καταστροφικά (όπως είναι ο *κοινωνικός δαρβινισμός* στην κοινωνιολογία και στην πολιτική). Πίσω από πολυχρησιμοποιημένες έννοιες, σαν την *ευγονική* ή τον *αγνωστικισμό*, πέφτει βαριά η σκιά του, μολονότι τις δύο αυτές έννοιες δεν τις καθιέρωσε ο ίδιος.

Τη λέξη *αγνωστικισμός* την πρωτοχρησιμοποίησε ένας άλλος σπουδαίος επιστήμονας, ο *Τόμας Χένρι Χάξλεϊ* (παππούς μιας εξίσου σημαντικής φυσιογνομίας, του συγγραφέα *Αλντους Χάξλεϊ*), που αποκαλούσε τον εαυτό του «*μπουιλντόγκ του Δαρβίνου*». Την άλλη –επίσης πολυχρησιμοποιημένη– λέξη *ευγονική* την εισήγαγε ο εξάδελφος του Δαρβίνου, *Φράνσις Γκάλτον*, το 1883, έναν χρόνο μετά τον θάνατό του. Ο Γκάλτον θεωρείται σήμερα από μερικούς υπεύθυνος για τα προγράμματα «*ευγονικής*» (στείρωσης) που εφάρμοσε το ναζιστικό καθεστώς. «*Η φυσική επιλογή δεν λειτουργεί από μόνη της αποτελεσματικά*» έλεγε. «*Πρέπει να δημιουργήσουμε μια μορφή επιλογής. Πρέπει να επέμβουμε*».

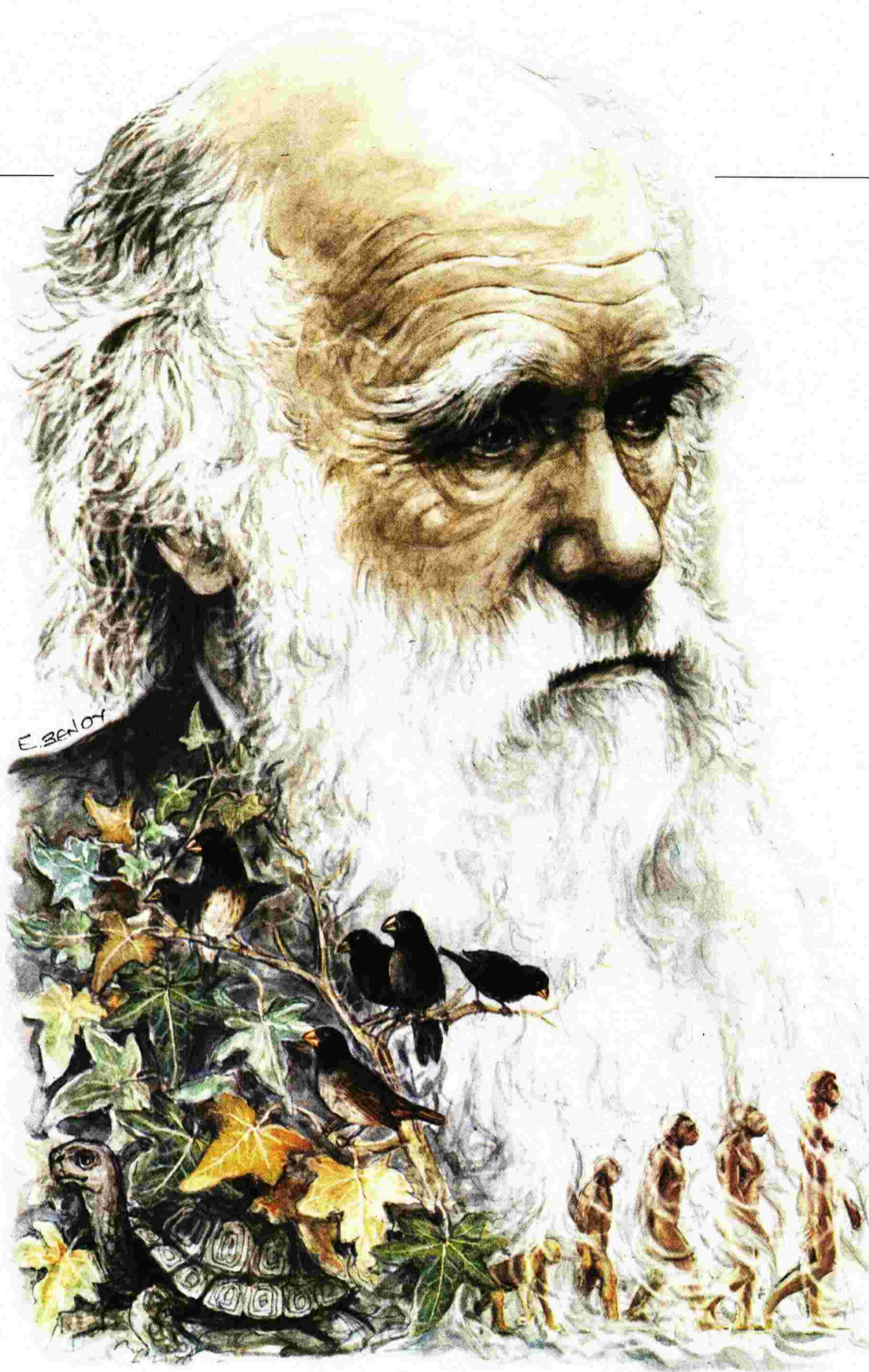
### Πρωθύστεροι ψόγοι

Σε μια εποχή σχετικισμού, όπως η δική μας, ο πρωθύστερος ψόγος είναι της μόδας. Απ' αυτόν δεν γλίτωσε ούτε ο Δαρβίνος. Ορισμένοι έφτασαν στο σημείο να αποκαλέσουν τη θεωρία του *δαρβινικό φονταμενταλισμό*. Ήταν ο Δαρβίνος υπέρ της στείρωσης; Ήταν υπέρ της *ευγονικής* ακόμη και σε ό,τι αφορά την επιλογή συζύγου; Χρησιμοποίησε τη θεωρία του για να υπερασπιστεί τον καπιταλισμό; Ήταν υπέρ του *κοινωνικού δαρβινισμού*; Και εδώ «*εξεχνώντας*» ότι τον όρο *κοινωνικός δαρβινισμός* τον εισήγαγε ο *Χέρμπερτ Σπένσερ*, ο οποίος δεν φανταζόταν τότε, τον 19ο αιώνα, το πόσο θα διαστρεβλωνόταν ο όρος αργότερα, όταν θα τον συνέδεαν με τον αυταρχισμό, τον ρατσισμό, τον ιμπεριαλισμό και τον φασισμό.

«*Ξεχνούν*» ακόμη κι αυτό που είπε ο Δαρβίνος: «*Σταματήσαμε να ψάχνουμε για τέρατα κάτω από το κρεβάτι όταν συνειδητοποιήσαμε πως βρίσκονταν μέσα μας*». Ή ακόμη και τούτο, το εντελώς σύγχρονο: «*Το είδος που επιβιώνει δεν είναι το ισχυρότερο, ούτε το ευφύστερο. Είναι εκείνο που μπορεί να αλλάξει*».

Γκρεμίστε τα είδωλα! Και ξεχάστε, είναι σαν να μας λένε, πως η βάση της *εξελικτικής σύνθεσης*, που εξηγεί τη βιοποικιλότητα της Γης, βρίσκεται στον πυρήνα της δαρβινικής θεωρίας, στην οποία ενσωματώθηκαν στοιχεία της γενετικής, της παλαιοντολογίας και της οικολογίας. Βεβαίως, όταν η πολιτική ορθότητα εισβάλλει παντού με τέτοια ευκολία, βλέπουμε και χειρότερα.

Μπορεί κανείς να φανταστεί τι είχε αντιμετώ-



## ΚΑΡΟΛΟΣ ΔΑΡΒΙΝΟΣ «Ένας ήρωας του καιρού μας»

Το πορτρέτο πέντε εμβληματικών φυσιογνομιών της σύγχρονης σκέψης που με το έργο και τη ζωή τους άλλαξαν τον κόσμο παρουσιάζει αυτόν τον μήνα «Το Βήμα». Αφετηρία, ο Κάρολος Δαρβίνος, του οποίου η θεωρία περί φυσικής επιλογής είχε καταλυτική επίδραση στην επιστήμη. Ακολουθούν οι Καρλ Μαρξ, Σίγκμουντ Φρόιντ, Τζον Μέιναρντ Κέινς και Μπέρτραντ Ράσελ



**B**

## Η θεωρία του περί φυσικής επιλογής παραμένει αναντικατάστατη στον πυρήνα της και όταν κανείς αναφέρεται στις έρευνες και στις επεμβάσεις στο DNA και στη γενετική μηχανική ανακαλεί, εξ αντανάκλασως, τον Δαρβίνο

πίσει ο Δαρβίνος από την επίσημη Εκκλησία. Ακόμη και σήμερα σε πολλές βιβλιοθήκες δεκαέξι Πολιτειών του αμερικανικού Νότου δεν υπάρχουν τα βιβλία του. Είναι αυτές που το 1924 ο δημοσιογράφος και συγγραφέας *Χένρι Λιούις Μένκεν* αποκάλεσε σαρκαστικά *Ζώνη της Βίβλου*. Μολονότι είναι θαμμένος στο αβαείο του Ουέστμινστερ στο Λονδίνο, όπου και τα μεγάλα τέκνα της Βρετανίας, ο Δαρβίνος όσο ζούσε δεν τιμήθηκε ποτέ από το βρετανικό κράτος λόγω των σφοδρών αντιδράσεων της Αγγλικανικής Εκκλησίας.

Πολλοί πιστεύουν πως ήταν άθεος. Για να είμαστε όμως ακριβείς, ο Δαρβίνος υπήρξε αγνωστικιστής και δεν ήθελε να εμπλέκεται η Εκκλησία στα ζητήματα της επιστήμης. Αυτό προκύπτει άλλωστε και από την *Αυτοβιογραφία* του. Εκδόθηκε για πρώτη φορά, με επιμέλεια του γιου του Φράνσις, πέντε χρόνια μετά τον θάνατό του. Ο Φράνσις αφαίρεσε τότε τα αρνητικά σχόλια του πατέρα του για την Εκκλησία. Η *Αυτοβιογραφία* εκδόθηκε εκ νέου με επιμέλεια της *Νόρα Μπάρλοου*, εγγονής του Δαρβίνου, το 1959, με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την πρώτη έκδοση της *Καταγωγής των ειδών*, του magnum opus του παππού της. Η Μπάρλοου στη νέα έκδοση πρόσθεσε και όλες τις περικοπές της πρώτης έκδοσης.

Ο Δαρβίνος διέθετε το βασικό γνώρισμα των μεγάλων επιστημόνων. Να κινείται και πέρα από τα όρια της επιστήμης. Το γράψιμό του θαυμάζεται και σήμερα, όπως λ.χ. του *Κέινς* και του *Φρόντ*. Η οικογενειακή παράδοση θα έπαιξε εδώ κάποιον ρόλο: ο παππούς του *Ερασμος Δαρβίνος* δεν ήταν μόνο διακεκριμένος γιατρός και φυσιοδίφης αλλά και πολύ καλός ποιητής που τον θαύμαζε ο *Γουέρντογκενορθ*. Εγραψε μάλιστα ποιήματα όπου δεν πρωταγωνιστούν οι άνθρωποι, αλλά τα φυτά και τα «λουλουδένια χαρέμια» τους. (Θυμίζω πως έχουμε κι εμείς έναν εξαιρετικό βιολόγο, τον καθηγητή *Γιάννη Μανέτα*, ο οποίος επιχειρήσε κάτι παρόμοιο σε δύο πολύ ενδιαφέροντα βιβλία του: το *Τι θα έβλεπε η Αλίκη στη Χώρα των Φυτών* και το *Περί φυτών αφηγήματα*.) Ο Δαρβίνος στη συγκινητική του *Αυτοβιογραφία* γράφει: «*Αν ήταν να ξαναζήσω τη ζωή μου, θα είχα θέσει έναν κανόνα: να διαβάζω ποίηση και ν' ακούω μουσική τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα*».

Τα ταξίδια, λένε, ανοίγουν τους ορίζοντες. Το ταξίδι με το ιστοφόρο «Μπιγκλ» θα άνοιγε τους ορίζοντες του Δαρβίνου. Ήταν μόνο 22 ετών όταν το 1931 επιβιβάστηκε σε αυτό το πλοίο που, σε ένα ταξίδι το οποίο θα διαρκούσε συνολικά πέντε χρόνια, θα τον πήγαινε στη Νότια Αμερική: στο Μπουένος Αϊρες, στην Παταγονία, στη Γη του Πυρός, στα νησιά Γκαλαπάγκος κι αλλού. Από τις εξαντλητικές παρατηρήσεις και τις σημειώσεις που είχε κρατήσει τότε θα κατέληγε, είκοσι οκτώ χρόνια αργότερα, να διατυπώσει τη θεωρία του περί *καταγωγής των ειδών* και *φυσικής επιλογής*.

### Χάξεϊ, Τσάτουιν, Μαντελοτάμ

Πολλά χρόνια αργότερα, το 1974, ένας άλλος νεαρός, ο *Μπρους Τσάτουιν*, θα έφτανε στην Παταγονία για να «πατήσει» στα χνάρια του Δαρβίνου και να μας δώσει αργότερα το *Στην Παταγονία*, ένα από τα σημαντικότερα ταξιδιωτικά βιβλία της μεταπολεμικής εποχής, επιβεβαιώνοντας πως η πρώτη γραμμής λογοτεχνία, όπως και οι φυσικές επιστήμες, είναι τελικά ένα μεγάλο ταξίδι στον χώρο και στον χρόνο.

Ο Δαρβίνος και η διαστροφή της θεωρίας του βρίσκονται πίσω από τα γνωστότερα μυθιστορήματα του Χάξεϊ (η οικογένεια του οποίου είχε στενούς δεσμούς με την αντίστοιχη του Δαρβίνου): τον *Γενναίο νέο κόσμο*, το *Κίτρινο Κρόουμ*, το *Μετά από πολλά καλοκαίρια*, το *Νησί*. Εκείνος ο πολυμαθής συγγραφέας έγραψε και ένα βιβλίο που εκδόθηκε το 1963,

έτος του θανάτου του, με τίτλο *Λογοτεχνία κι επιστήμη*, στο οποίο προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα που προέκυψε ανάμεσά τους στον 20ό αιώνα, μια ιδέα που ασφαλώς και θα έβισκε τον Δαρβίνο απολύτως σύμφωνο. Αλλά δύο μεγάλοι φυσιοδίφες, ο *Λαμάρκ* και ο Δαρβίνος, επηρέασαν σε βάθος έναν από τους μεγαλύτερους ποιητές του 20ού αιώνα, τον Ρώσο *Οσπ Μαντελοτάμ*. Ο σπουδαίος αυτός ποιητής, θύμα των σταλινικών διωγμών, θεώρησε την *αναζήτηση της τάξης* στον Δαρβίνο ένα είδος αισθητικής αναγκαιότητας που ανάγεται σε μια ποιητική βασισμένη στα επαληθευμένα γεγονότα και στις σχέσεις που ανακαλύπτει ο Δαρβίνος παρατηρώντας από κοντά τα φαινόμενα. Την παρακάτω παρατήρηση του Μαντελοτάμ (από το κείμενό του με τίτλο *Περί φυσιοδιφών* του 1932) θα τη ζήλευαν οι σημερινοί σημειολόγοι: «*Η συνθετική μέθοδος του Δαρβίνου είναι μια σειραϊκή ανάπτυξη σημείων*». Και το έξοχο δοκίμιο *Συνομιλία για τον Νιάντε* (σημαντικότερο, πιστεύω, από το αντίστοιχο του *Τ. Σ. Ελιοτ* που γράφτηκε την ίδια εποχή) ο Μαντελοτάμ το έγραψε μεταξύ 1933-1925, αλλά εκδόθηκε μόνο το 1967, τρεις δεκαετίες σχεδόν μετά τον θάνατό του. Εκεί αξιολογεί την εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου στην ερμηνεία της δαντικής *Θείας Κωμωδίας*.

### Και λογοτεχνικός δαρβινισμός!

Δεν είναι ανεξήγητο που ο Δαρβίνος θα «εισέβαλλε» και στη θεωρία της λογοτεχνίας. Επειτα από τόσους «ισμούς» με τους οποίους μας φόρτωσε ο 20ός αιώνας, ήταν επόμενο στον 21ο να έχουμε και *λογοτεχνικό δαρβινισμό*. Το 1995 ένας νεότερος αμερικανός πανεπιστημιακός, ο *Τζόζεφ Κάρολ*, εξέδωσε ένα βιβλίο με τίτλο *Εξέλιξη και λογοτεχνική θεωρία*. Και εννέα χρόνια αργότερα ένα άλλο, με τίτλο *Λογοτεχνικός δαρβινισμός*. Μια νέα θεωρία γεννιόταν. Στην αρχή κανείς δεν έδωσε σημασία στη μικρή ακαδημαϊκή σέκτα που την προωθούσε, όπως και στα δύο βασικά της δόγματα: πρώτον, ότι η σπουδή της λογοτεχνίας θα πρέπει να γίνεται μέσω της βιολογίας και, δεύτερον, ότι ναι μεν η λογοτεχνία έχει τις δικές της αλήθειες, όμως όλες τους προέρχονται από τους νόμους της φύσης. Κατά συνέπεια οι φυσικές και οι ανθρωπιστικές επιστήμες αποτελούν ενιαίο όλον.

Σύμφωνα με τον Κάρολ, «*όλοι οι οπαδοί της εξελικτικής θεωρίας στις ανθρωπιστικές και τις φυσικές επιστήμες διαμορφώνουν τις "βιο-πολιτισμικές ιδέες"*. Αναγνωρίζουν πως τα ανθρώπινα όντα είναι πολιτισμικά ζώα». Γι' αυτό και το 2005 κυκλοφόρησε μια ανθολογία με κείμενα των θεωρητικών του *λογοτεχνικού δαρβινισμού* που φέρει τον τίτλο *Το λογοτεχνικό ζώο*. Αφήστε στην άκρη τις κοινωνικές και πολιτικές αναλύσεις, τους δομιστές, τους μεταδομιστές και όλους τους άλλους, μας λένε. Μόνο μέσω της *εξελικτικής θεωρίας* μπορεί να ερμηνευτεί η μεγάλη λογοτεχνία, ή αυτό που αποκαλούν *πολιτισμική φαντασία*. Για τον Κάρολ, επί παραδείγματι, η *Ιλιάδα* δεν είναι παρά μια σειρά από «*μάχες μεταξύ πιθήκων*»!

Κανείς δεν επρόκειτο να ασχοληθεί με τους θεωρητικούς του λογοτεχνικού δαρβινισμού αν οι απόψεις τους δεν είχαν πάρει ευρεία δημοσιότητα τα τελευταία χρόνια με μεγάλα άρθρα στους «*New York Times*» και με εκπομπές στην τηλεόραση. Και αν τα βιβλία τους δεν εκδίδονταν από εκδοτικούς οίκους σπουδαίων πανεπιστημίων, όπως της Οξφόρδης, του Τζονς Χόπκινς, του Νορθ Γουέστερν ή του Κέιμπριτζ.

Αν ζούσε ο Δαρβίνος σήμερα, μάλλον θα χαμογελούσε με όλα αυτά. Όμως έζησε τον 19ο αιώνα και αυτό που ήθελε ήταν μέσω της επιστήμης του ν' αλλάξει τον κόσμο, όπως κι ένας άλλος που έζησε την ίδια εποχή: ο *Καρλ Μαρξ*. Για τον Μαρξ, όμως, θα μιλήσουμε την επόμενη Κυριακή.

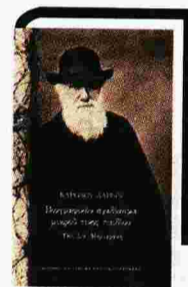
**B**

## Ο Κάρολος Δαρβίνος διέθετε το βασικό γνώρισμα των μεγάλων επιστημόνων. Να κινείται και πέρα από τα όρια της επιστήμης. Το γράψιμό του θαυμάζεται ακόμη και σήμερα, όπως συμβαίνει επίσης με τον Τζον Μέιναρντ Κέινς και τον Σίγκμουντ Φρόντ

### Τα βιβλία του Δαρβίνου στα ελληνικά

Η δεξίωση του Κάρολου Δαρβίνου στην ελληνική γλώσσα έγινε πολύ νωρίς. Το πρώτο κείμενό του, με τίτλο *Βιογραφικό σχεδιάσμα μικρού τινος παιδιού* (εκδ. ΜΙΕΤ), μεταφράστηκε από τον *Σπυρίδωνα Μπλιαράκη*, ιατρό και καθηγητή Φυτολογίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, και δημοσιεύτηκε στην *Εστία* το 1877. Είχε προηγηθεί ένα αντιρρηπτικό έργο, *Η νεωάτη του υλισμού φάσις, ήτοι ο δαρουϊνισμός και το ανυπόστατον αυτού* «υπό Σπ. Π. Σούγκρα, διδάκτορος της φιλοσοφίας και πρόλτου της θεολογίας» το 1876. Ο Μπλιαράκης μερικά χρόνια αργότερα, το 1879, μετέφρασε για την *Εστία* και ένα σύντομο βιογραφικό σχεδιάσμα του *Γουίλιαμ*

*Πρέιερ* που την επόμενη χρονιά δημοσιεύτηκε και αυτοτελώς με τίτλο *Κάρολος Δάρβιν*. Τα βασικότερα έργα του Δαρβίνου είναι διαθέσιμα στη γλώσσα μας και επανεκδίδονται κατά καιρούς. Η θεωρία της εξέλιξης, διατυπωμένη στην *Καταγωγή των ειδών* (εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών), βασισμένη σε ένα μεγάλο σύνολο παρατηρήσεων από τα ταξίδια του, τάραξε τα νερά της εποχής και έστρεψε την πορεία της γνώσης σε διαφορετική κατεύθυνση, προξενώντας παράλληλα τεράστιες αντιδράσεις. Τα κυριότερα



στοιχεία της, με τρόπο πιο κωδικοποιημένο και προσβάσιμο, θα τα βρει ο αναγνώστης συγκεντρωμένα στη *Φυσική επιλογή* (εκδ. Πατάκη). Χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο εργαζόταν, τεκμηριώνει τις πληροφορίες και παρουσίαζε τα συμπεράσματά του σε ενιαίο όλον ο Δαρβίνος είναι *Η έκφραση των συγκινήσεων στον άνθρωπο και τα ζώα* που εκδόθηκε πρόσφατα από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης - εκτός από τα πορίσματα της έρευνάς του το βιβλίο περιείχε πλούσιο υλικό, φωτογραφίες και γκραβούρες που τα εικονογραφούν. Παλαιότερα είχαν εκδοθεί επίσης και άλλα σημαντικά έργα του, κατά κύριο λόγο η *Αυτοβιογραφία* του (εκδ. Γκοβόστη), όπως και τα *Ταξιδεύοντας με το Μπιγκλ* (εκδ. Στοχαστής) και *Αρχιπέλαγος Γκαλαπάγκος* (εκδ. Λεβιάθαν).

